

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Būti tvirtu ir ištikimu

Kai tik ateina sunkūs ir sumaištingi laikai, atsiranda daug pranašų ir aiškiaregių. Ir ko tik jie neprikalba, bauginami žmones ir tiesiog svaigdami nuo savo žodžių ir pranašysčių!.. Ne išimtis ir dabartinės dienos. Imi staiga ir išgirsti, visai to nenorėdamas ir tam psichologiškai nesiruošdamas, kokią nors nenusakomo amžiaus moteriškę, kuri per TV porina, kad keičiantis klimatui mums teks keisti mitybą – atsakyti kėpsnių, sūrių, na, žodžiu viso to, kas skanu, ir pereiti prie kirmėlių ir vabzdžių meniu. O paskui turbūt insim graužti medžio žievės kaip kirvarpos.

Moteriškė atrodo taip, tarsi jau būtų mitusi tokiu maistu ne vieną dieną. Jos veidas ledinis, retsykiais ji vis papurto galvą, nežiūrėdama į pašnekovą, keistai pasimuisto. Ir kalba ji taip, tarsi sapnuotų.

Ko gero, ir sapnuoja. Išjungiu televizorių, nes man darosi baisu į ją žiūrėti.

Tiesą pasakius, o kodėl aš turiu ją tikėti? Kodėl turiu tikėti visais tais bauginantais ir pranašautojais? Jų skelbiama ateitimi? Nejaugi jie ją žino? Žinoma, kad nežino. Galbūt tik tokią projektuoja. O projektuoti ir žinoti – du skirtingi dalykai.

Todėl kai tik kas nors – ar iš artimos srities, ar tolimesnės – ima projektuoti ateitį pagal nežinia kieno sugalvotus kriterijus, sužiūru į tokį žmogų su nepasitikėjimu. Ypač jeigu toji ateitis projektuojama atsižvelgiant ne į sveiko proto, teisingumo ir moralės dėsnius, o į tai, prieš ką protestuoja žmogaus prigimtis. Netikiu ir piktdžiugautojais, kurie išsišiepę laukia, kada ateis „jų teisybės“ metas.

Dievo malonė ir dovana, kad mes nežinome ateities. Todėl ir turime gyventi taip, tarsi kiekviena diena būtų paskutinė. Vadinasi, nesielgti prieš savo sąžinę, nemeluoti, nedergti kitų, nesmurtauti, nepasiduoti godumui ir tuštybei. Žinoma, mes ne šventieji, visko pasitaiko, bet visada prieini ribą, kurios nebegali peržengti. Nes Viešpats, nors ir labai atlaidus, vis dėlto yra pasakęs, kad ateis diena, kai Jis vienus pakvies į vidų, o kitiems pasakys: „Eikit šalin, aš jūsų nepažįstu“.

Kaip mes turėtume bijoti šito – labiau už visas negandas, labiau už visus netikrų pranašų žodžius!..

Todėl kaip niekad reikia klausytis savo širdies ir proto balso, kaip niekad reikia būti ištikimiams protingumo ir teisingumo dorybėms. Būtent – protingumo ir teisingumo, nes dabar jau nebeužtenka būti tiesiog geru žmogumi. Nes geras žmogus, jeigu jis nėra protingas ir teisingas, gali pridaryti tiek pat blogio, kiek piktas.

Šiais laikais, kai visuomenės tokios suskaldytos ir supriešintos, neįmanoma būti vien geru. Reikia būti tvirtu ir ištikimu.

Renata Šerelytė

Karsakų ąžuolas su kryžiumi. Kaišiadorių rajonas

LIEPSNOJANTIS LAPAS

*tu liepsnojantis lapas liepsnojančio medžio
kai naktį
nusigręžę nuo tavo šviesos vis kartoja -
beprotis -
tu sekundė tiesos kuri regintį verčia apakti:
vis skaidriau ir skaidriau tau reikės šitoj
žemėj kartotis*

*tu ta žygio daina kuri praneša gerą
naujiena
tu peiliu susižeidusiam vaikui kraujuotas
gyslotis
tu vos virpantis rytas kuris virs į
gaudžiančią dieną:
vis skaidriau ir skaidriau tau reikės šitoj
žemėj kartotis*

Aidas Marčėnas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2021 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Būti tvirtu ir ištikimu • 2-as psl. Nijolė Majerienė. Rašytojui Juozui Grušui – 120 • 3-as psl. Ramutė Skučaitė. „Praplauksim tarp tiesos ir netiesos...“ • 4-as psl. Gediminas Indreika. Paslaptingi Gropper ir Valėsškos vitražai • 5-as psl. Renata Šerelytė. Puikus naujas pasaulis – laimė ar laisvė? • 6-as psl. Algis Vaškevičius. Ypatingoje vietoje – įspūdingi skulptoriaus Edmundo Frėjaus darbai • 7-a psl. Ieva Marija Mendeikaitė. „Molchat Doma“ arba kai namuose ne taip jau ir tylu • 8-as psl. Skaitytojų laiškas

Kitame numeryje: Antonio Sartorio „Orfėjas“ Vilniuje, Valdovų rūmuose

• Stanislawo Lemo „Soliaris“ Vilniaus akademiniame dramos teatre

Redaguoja Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com • Maketuoja Jonas Kuprys

Rašytojui Juozui Grušui – 120

Prieš trisdešimt penkerius metus, 1986-ųjų pavasarį, netekome Juozo Grušo – vieno ryškiausių ir savaimingiausių šiuolaikinių lietuvių rašytojų, šviesios, taurios asmenybės. Laikas nutolino jo ramų balsą, širdies dosnumą, rankų ir akių šilumą, bet jo gausi ir sviri kūryba išliko mūsų tautos dvasinio gyvenimo savastimi. Likimas nepašykštėjo Juozui Grušui talento ir išminties, kūrybinės sėkmės, nuoširdaus kuklumo ir didelio žmogiško orumo. Savitą žodį taręs novelistikoje, stambiojoje prozoje, jis plačią vagą išvarė dramaturgijoje, palikęs teatrums kūrinį, įeinančių į klasikinį mūsų literatūros fondą.

Ši rudenį, lapkričio 29-ąją, Juozui Grušui būtų sukakę 120 metų... Prieš 20 metų duris atvėrė jo vardo memorialinis muziejus Kaune, Kalniečių gatvėje, kur rašytojas su šeima įsikūrė 1938 m. ir gyveno iki pat mirties.

Rašytojo talento dosnumą, meninių ieškojimų įvairovę, jo taurios asmenybės šviesą liudija Juozo Grušo muziejuje saugomi kūrėjo turtai – rankraščiai, dokumentai, knygos, nuotraukos, meno kūrinių rinkinys, memorialiniai daiktai, Jį pažinojusį, gerbusių ir mylėjusių žmonių prisiminimai.

Ypač brangūs muziejui senieji rankraščiai – Vytauto Didžiojo universiteto studento J. Grušo paskaitų – lietuvių kalbos ir literatūros, teisės, Lietuvos geografijos, lietuvių kalbos dėstymo metodikos ir kitų – užrašai, diplominis darbas „V. Krėvės realistinė beletristika“. Jau šiame darbe atsiskleidė Grušo literatūrinis išprusimas ir estetinių pažiūrų brandumas. Diplominio darbo pagrindu parengta studija buvo išspausdinta universiteto moksliniame žurnale „Athenaeum“ (1932 m.). Studijoje analizuojami „Šiaudinės pastogės“ ciklo apsakymai, aptariama kūrinių veiksmo aplinka, herojų socialinė charakteristika bei pasaulėjauta, psichologiniai ypatumai, vaizduojamų žmonių požiūris į kasdienę buitį ir amžinybę. J. Grušas iškelia V. Krėvę kaip didį mąstytoją ir menininką, kurio kūryboje organiškai jungiasi realistiniai ir romantiniai meninio vaizdavimo pradai. Šis J. Grušo darbas tarsi apvainikuoja jo paties universitetines studijas. Ir tai ne vientelis darbas, kuriame jaučiamas jo literatūrinių pažiūrų platumas, gilus meno esmės suvokimas.

Rašytojas Juozas Grušas, samprotaudamas apie etinių normų ir idealų kaitą istorijos eigoje, ne kartą nurodė, kad visais laikais žmogui svarbiausi klausimai buvo kaip gyventi, kaip elgtis, kuo tikėti. „Esminės etinės normos yra amžinos. Jas rasime graikų mituose, Biblijoje, jos išreikštos Dekaloge, kurio pagrindiniai nuostatai niekada nenustojo reikšmės... Reikia ir reikės vykdyti ‘gerbk savo tėvą ir motiną’, ‘nežudyk’, ‘nekalbėk netiesos’, nes tai remiasi prigimties dėsniais“. J. Grušas aukštai vertino sodietišką dorovę ir etiką, buvo įsitikinęs, kad šias vertybes privalu išsaugoti, nes, kai jų nelieka, o jų vietoje nėra nieko tolygiai patvaraus, žmogus tampa ag-

resyvus – ir pats sau, ir kitiems. Šias problemas rašytojas ne kartą svarstė savo prieškarinio publicistikoje.

Rašinyje „Ties bekylančiu chaosu“ (1937–1939) jis sunerimęs dėl nykstančio pasitikėjimo žmogaus žmogumi, tautos tauta, valstybės valstybe, dėl artėjančio karo grėsmės. Jį jaudina savosios šalies, tautos ir atskiro žmogaus likimas, neramina klausimai „ar atsispirsime, ar išlaikysime savo dvasinę ir fizinę gyvybę, ar nusmiksime naujo gaisro pašvaistėmis ir liksime pasyviais savo tautos tragedijos liudininkais“. Rašinio autorius mano, kad atsakymai glūdi tautos dvasios stiprybėje, kurios sentis ragina iš garbingos Lietuvos praeities, iš tautos meninės kūrybos, iš katalikų tikėjimo.

Kalbėdamas apie istorijos reikšmę tautos gyvenime, J. Grušas nurodo, kad daugumos lietuvių tradicinis istorijos supratimas yra per siauras – jis apima mūsų senosios valstybės oficialiąją istoriją, bet ne visos tautos istoriją. Triukšmingi karai ir didžiuliai užkariautų žemių plotai užstelbė esmę. Efektingoji istorijos pusė galinti būti geras pavyzdys kariškam nusiteikimui kelti, bet ji esanti per sekus šaltinis kūrybinėms tautos galioms žadinti. „Istoriją kūrė ne vien didieji Lietuvos kunigaikščiai ir bajorai, bet ir paprastas artojas ar baudžiauninkas, vaidila ir dainius, rūpintojėlių dirbėjas ir namų statytojas, juostų audėja ir pasakas sekanti senutė, knygnešys ir pirmasis rašytojas. Visi paskutinieji

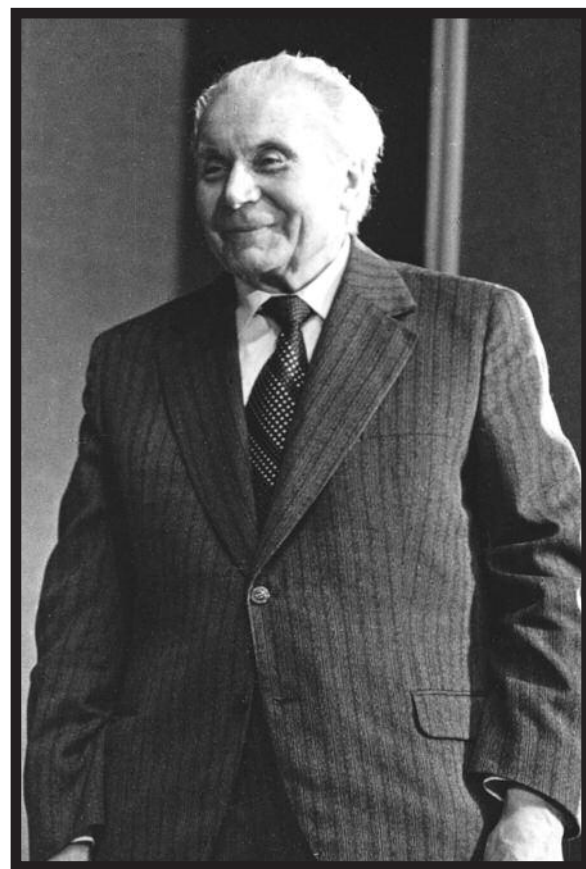

Dailininkės Gražinos Didelytės Juozo Grušo EXLIBRIS

kūrė mūsų tautos kultūros istoriją...“

Apžvelgdamas tautos meninę kūrybą, J. Grušas remiasi tautosaka ir tautodaile. Tyrinėdamas pasakojamąją ir dainuojamąją tautosaką, autorius randa čia socialinio teisingumo, teisinės sąmonės ir humaniškumo apraiškų: „Mūsų pasakose ne jėga ir ne suktumas išeina laimėtoju, bet teisybė ir teisingumas. Ne galingsis ten išaukštintas, bet silpnasis ir teisingasis. Čia moralinė jėga stovi daug aukščiau už fizinę jėgą. Tai esminis dalykas“. Įstatymų leidėjams siūlo šalia modernių valstybių įstatymų kodeksų pasidėti ir mūsų pasakas, jei siekiama, kad įstatymai atitiktų labai aukštą mūsų tautos teisinę sąmonę.

Nuoširdus nerimas dėl besiblaškančio žmogaus pakrikusios moralės prasiskverbia iš smulkia rašysena primargintų eilučių: „Jis ieško ko nors vieno, pavergiančio, užburiančio, įsakančio

Juozas Grušas.

A. Kairio nuotrauka, 1976

– tokio, kuriuo galėtų pasitikėti, aukoti visas savo jėgas, atiduoti nepakeliamą laisvės naštą, kad tik išvestų jį iš šio chaoso“. Nesiryžtama spėlioti, kiek ilgai klaidžios tas Dievo ieškantis žmogus, kol pagaliau susiras tikrąjį ir tą patį Dievą. „Religija iš vidaus disciplinuoja žmogaus psichiką, o šios žemės gyvenimui suteikia giliausią prasmę. Tikrasis religingumas nėra miesčionio laimės ir patogumų papildymas, kaip dažnai esti tarp paviršutiniškų tikinčiųjų. Tai nėra į banką padėtas kapitalas – dirbsi, ar ne, bet vis tiek atsiimsi procentus. Ir nėra tunkančio miesčionio turto dalis, kuri turėtų pratęsti jo gyvenimo patogumus ir anoj pusėj karsto. Tikras religingumas yra giliausio idealizmo šaltinis, didžiausio kūrybinio aktyvumo ir pasiaukojimo įkvėpėjas, aukščiausių gyvenimo tikslų puoselėtojas“. Šiame rašinyje be gailėsčio pliekiami valdininkai, „inteligentai“, kuriuos apėmęs karjerizmas, praturtėjimo svaigulys, kankinanti kaimo baimė: „...gyvenimas nepastovus, ateitis neaiški, dvasios stiprybės ir heroizmo nebėra, kad galėtum ryžtis ir vargą vargti dėl aukštesnių dalykų už pinigą. Kas lieka? Reikia kuo greičiausiai skubėti apsirūpinti, kad čia pat – namie galėtum susikurti miniatiūrinį žemės rojų“. Nejaugi apie dabartį?

Regi J. Grušas ir tikrąjį inteligentą – šviesuolį, idealistą, kuriam „mokslas, menas, socialinis idealas ar evangelijos tiesa svarbesni už šiltą vietelę“, kuris išgyvena baisesius dvasios lūžius. Regi žmogų labai panašų į savo būsimų dramų personažus – aistringą teisybės ieškotoją, turintį donkichotiškų bruožų...

Gilesnių mokslinių tyrinėjimų galbūt sulauks J. Grušo dramų veikalų – „Tėvas ir sūnus“ (1945 m.), istorinės tragedijos „Herkus Mantas“ (1957 m.), romantiškosios „Barboros Radvilaitės“ (1971 m.), dramos „Adomo Brunzos paslaptis“ (1966), tragikomedijų „Meilė, džiazas ir velnias“ (1967 m.) ir „Pijus nebuvo protingas“ (1974 m.) rankraščiai. Daugybė variantų, vis tobulintų, braukytų, taisytų, perrašytų, ieškant dramatinio konflikto, įtaigių, valingų herojų, žodžio tiesos. Kai kurie epizodai perrašyti po du tris kartus, ypač daug „Herkaus Manto“ variantų.

„Rašymas yra savęs atidavimas. Juo su didesniu entuziazmu ar su didesne kančia tai daroma, juo geresnis rezultatas. Tai amžinai gyva kūrybos dvasia, ji – svarbiausias šaltinis, pradžia ir priežastis; nuo jos prasideda menas“, – 1976 m. teatrologui Algiui Samulioniui pasakojo J. Grušas.

Rašytojui pertraukos būdavo sunkesnės nei rašymo dienos: ateidavęs beprasmybės jausmas, drumstėsi nuotaika... Tada vėl imdavosi plunksnos. Rašydavo Juozas Grušas po keletą valandų – rytais, vidudienį, ir pavakariais. Daug kartų taisydavo jau perrašytą tekstą ir stengėsi motyvuoti kiekvieną savo veikėjų poelgį, žodį, judesį vis klausdamas: „Kodėl jis taip elgiasi, kodėl taip kalba, kodėl jis išeina, kodėl jaudinasi, kodėl, kodėl?...“ Reikėjo braukyti, rašyti ir vėl braukyti, kol pagaliau nebeliks nė vieno kodėl.

Nukelta į 8 psl.

Juozo Grušo vardo memorialinis muziejus Kaune

Ramunė Skučaitė: „Praplauksim tarp tiesos ir netiesos...”

Šiomet savo 90-metį šventė poetė, vertėja, Lietuvos Nacionalinės premijos laureatė Ramunė Skučaitė. R. Skučaitė – dramaturgė, operų libretų autorė ir vertėja, publicistė, reporterė. Rašyti ir leisti knygas suaugusiems ir vaikams pradėjo beveik vienu metu: pirmieji eilėraščiai suaugusiems spaudoje pasirodė 1957 m., vaikams rašyti pradėjo „Genyje” 1959 metais. Pirmasis eilėraščių rinkinys „Žydintis speigas” išėjo 1965 metais. Vaikams skirta didesnioji knygų dalis. Poetė kuria eiliuotus galvosūkius, mįsles vaikams. Tai jos išskirtinumas lietuvių vaikų poezijoje. Yra parašiusi 14 pjesių, kurios išleistos atskiromis knygomis ar rinkiniuose ir pastatytos įvairių miestų profesionaliuose bei saviveiklininkų teatruose, televizijoje, radijuje. Išvertė per 30 operų ir operėlių libretų. Parašė populiarių lietuviškų estrados dainų tekstų.

Poetė Ramunė Skučaitė

NIEKO

Mes – nieko. Mes tik užgimėm ir mirsim.
Praplauksim tarp tiesos ir netiesos.
Kai ką dar pamatysim, ką išgirsim,
O tie, kur praplaukė – nebealsuos.

Tai nieko. Perspektyvos nesikeičia:
Kvepės jazminai. Bitės grįš namo.
Nenoras neskubėt. Troškimas – greičio,
Į pačią pradžią – svetimas skiemuo.

Bet nieko: bus ir tyčia, ir netyčia.
Kas nyks, kas auga, nudžius ar nuvarvės...
Nuo seno mūro rėkiantys grafičiai
Mums neužstoja laiko nei erdvės...

Juk nieko.

KAVATINA

Nebenoriu sakyti, kad yra.
Nebenoriu kartoti, kad buvo.
Tuoj ištrykš kaip vanduo atvira
Kavatinos srovė iš grotuvo.

Atgalybės pačiam pakrašty
Cukraus fabrikas už Nevėžio.
Kristalėliai slapčia išnešti
Į šiandieną aštriai įsirėžia.

Užlenkta surūdijus vinis
Traukiama nesiduoda – sugirgžda.
Gal už vartų tie pamanyš,
Kad tai driežas bėga per žvirgždą.

...Bet ar buvo? Sakau – nebebus.
Tie už vartų – ir mano: ne vinyš.
Žodis dolce – nors aštriai saldus –
Kavatinoj, ko gera, – esminis.

PABĖGIMAS PER AUŠRĄ

Vakare į Vilnių – niekam.
Vakare iš Vilniaus – niekam.
Sunkūs vartai uždaryti
Dievo Motinos vardu.

Nenamai už vartų lieka,
Ir sargai abipus lieka,
Jie jau žino, ką daryti
Jei ne žodžiais, tai kardu.

Tai tada, kai Vilnius miega,
Kai giliai bažnyčios miega,
Paslapybėj kalno kelias
Dar alsuojantys laikai,

O per Aušrą bėga bėga,
Vedami Žvėrūnos bėga
Nepaeinantys seneliai
Ir suvystyti vaikai.

SERVIRUOTĖ

Matai? – Jau pusė devynių.
Diena jau buvo ir praėjo.
Jau atskirtumas tarp dvynių
Lig begalybės praplatėjo.

Dabar kiekvienas atskirai
leškos savęs, kad nesurastų,
O peiliai, taurės, auskarai
Ne iš sidabro bus. – Iš prasto

Metalų lydinio. Rūdim
Aptekusio – jokio skambumo.
Ir į tolumą – ne artyn –
Magnetas veiks (anaip jau buvo).

O ženklas – pusė devynių
Rytoj sugrįš. Tiesa, ne šitas.
Ir dryksta numestas meniu
Gimimo datų prirašytas.

KAMBARYS

Kambarys, kur krinta lapai.
Kambarys, kur trupa gėlės.
Kambarys, kur niekais tapo
Mielos graudžios pasakėlės.

Kambarys neturi durų.
Ātvirus – tik lapai dengia.
Ir išvaro lauk santūrų
Atviri – neapsirengę.

Kambarys dabar ir mūsų
(Čia kasdien jau nebešvinta).
Kas taip tyliai atsiduso:
Tesutiksim kas dešimtą...

Pasakėlės ištaršytos
Su traškiom gėlėm sutapo.
O ruduo – ko gera, šitas:
Kambarys, prikrięs lapų.

REGĖJIMAS, BET NE TOKS

Ne optika mums padės, –
Diena, dar nelūžus per pusę.
Dar kris knyga nuo kėdės,
Išgąsdinus mėlyną musę.

Dar trys liūdni obuoliai
Pilkos lapijos ilgėsis,
Šviesa pakils iš giliai,
Iš saulės nukris pavėsis –

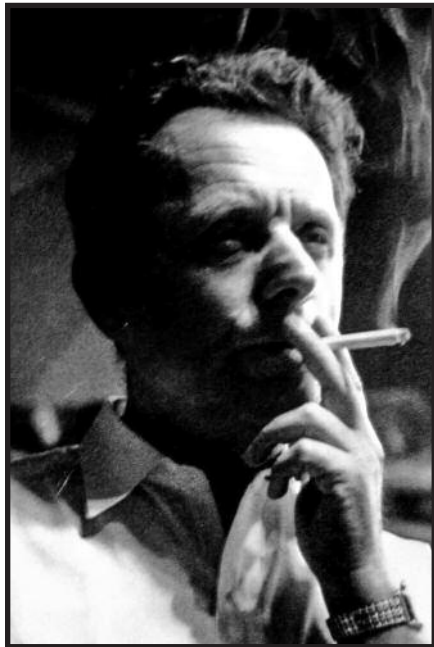
Optika tik meluos,
Bet mes jos prašom meluoti:
Traukti vaizdus iš tylos,
Didinant aukštį ar plotį...

Tik ji tikrai nesakys,
Kad jos tiesa – ne tikrovė,
Nes išgaubto lęšio akis
Regėjusi – jau išsikrovė.

Paslaptingi Gropper ir Valeškos vitražai

William Gropper (1897–1977).
Smithsonian nuotr.

Adolfas Valeška.
„Draugo“ archyvo nuotr.

Gediminas Indreika

Temple Har Zion šventovėje River Forest, Illinois, įrengta įspūdinga sakralinio meno instaliacija – penkių vitražų ciklas Šventojo Rašto Pradžios knygos tematika. Sukurti menininko William Gropper, iš jo eskizų vitražus atliko Adolfo Valeškos studija. Vitražuose įpinta judaizmo ženklų, kuriuos supras tik akylesnis stebėtojas. Langų pavadinimai – *Gyvybės Medis, Gėrio ir Blogio langas, Abraomo langas, Jokūbo langas ir Juozapo langas*.

William Gropper gimė 1897 m. New Yorke, rumunų žydų diasporos šeimoje. Pasižymėjęs meniniais gabumais, gavo karikatūristo darbą „New York Tribune“ laikraštyje. 1927 m. kartu su rašytoju Theodore Dreiser apkeliavo Sovietų Sąjungą spalio revoliucijos sukakties proga. W. Gropper specializavosi grafikos srityje, iliustravo knygas, tapė freskas Amerikos valdiškiems pastatams: Interjero departamento įstaigai Washington, Detroito centriniam paštui ir t. t. Kai 1935 m. Japonijos imperatorius Hirohito gavo Nobelio taikos premiją, Gropper nupiešė šaržą, pašiepiantį imperatorių. Japonijos valdžia reikalavo, kad laikraštis už tai viešai atsiprašytų. Gropper bendradarbiavo kai kurių spaudoje, simpatizavo socialistams. Apie savo pasaulėžiūrą jis sakė: „Mane kaltina esant raudonu. Aš nepriklausau jokiai politinei partijai. Jeigu žydas yra puolamas, aš esu žydas. Jeigu negras yra puolamas, esu negras. Bet kuri persekiojama mažuma – tai aš esu.“

1965 m. Temple Har Zion komiteto

pirmininkas Maurice Lipschultz parinko W. Gropper būti šventovės langų autorium. Užduotis – sukurti meno objektą, kuris suteiktų charakterį pastatui, religinę prasmę institucijai ir estetinį džiaugsmą bendruomenei. Tai buvo pirmas kartas, kai Gropper kūrė bibline tematika.

Adolfas Valeška (1905–1994) plačiai žinomas Amerikos lietuvių bendruomenei. 1951 m. įkūrė dekoratyvinio meno studiją Čikagos centre, kurioje įdarbino lietuvius menininkus. Mozaikomis, vitražais ir skulptūromis dekoravo įvairių religinių bendruomenių maldos namus, ligonines, verslo įstaigas.

Iš išorės Har Zion sinagogos minimalistinis, pilkas akmens fasadas neįludija, kad čia maldos namai. Sienoje įmontuota Milton Horn skulptūra „Not by Might“ (Ne per Galybę) ženklina pastato sakralinę paskirtį. M. Lipschultz pavedė Valeškos studijai atlikti skaldyto stiklo vitražus pagal Gropper eskizus. Valeška nepažinojo Gropper, tikriausiai jiedu nebuvo susitikę aptarti kūrinio gamybos subtilybių. Gropper anūkas Craig Gropper teigia, kad jie bendravo tik nuotoliniu būdu. 1966 m. sausio 24 d. laiške rabinas Joseph Tabachnik rašė menininkui: „Prieš pristatant eskizus komitetui, prašau parūpinti detalizuotą aprašymą, ką languose atvaizduosi. Mėgėjai (laymen) matys ne tik spalvas, jiems bus įdomu, kas juose atvaizduota.“

Valešką jau buvo įsisavinęs storastiklio technika, bet intensyvus monumentalų vitražų gamybos darbas išties buvo iššūkis, užtruko beveik dvejus metus. Valeška meistriškai sudėliojo tūkstančius laužyto stiklo gabalėlių į meno derinį. Kiek jis dirbo pats, kiek talkininkavo vitražistė Bronė Jameikienė,

Abraomo langas, Temple Har Zion.

Gėrio ir Blogio langas (THZ) nuotraukos

nežinoma. Langų matmenys – 7 metrų aukščio, 1,75 metrų pločio. Kai kur vitražuose užbarstyta stiklo drožlių ant spalvoto stiklo paviršiaus, kad būtų išgautas norimas atspalvis ir tekstūra. Valeška stengėsi užbaigti vitražus numatytu laiku, prieš Didžiąsias žydų šventes 1967 metais. Tačiau stiklo deginimo krosnis (kiln) gedo. Gal poliarinis viesulas, 1967 m. sausį paralyžiavęs Čikagą, trukdė darbams. Laiške Har Zion komitetui Valeška rašė, kad

dėl techninių kliūčių negalės visų 5 vitražų pristatyti laiku.

Har Zion sinagoje yra dvi šventyklų salės. Gropper ir Valeškos langai buvo įrengti didesnio tūrio šventykloje, kuri naudojama per iškilmingas šventes. Vitražai kupini užkoduotų simbolių, kuriuos norisi iššifruoti ir suvokti. Sinagogos nuostata – Pradžios knygos iliustravimui negalima pavaizduoti žmogaus veido.

Nukelta į 8 psl.

Lithuanian Christmas Ornament Workshop
With Don and Kathy Astras who will teach the “straw applique” technique featuring designs by Don’s late mother, folkartist Ursula Astras
Saturday, November 20 at 2 pm
Balzekas Museum of Lithuanian Culture, 6500 S. Pulaski Rd., Chicago IL 60629
In English. All materials provided. Registration and information:
<https://2021strawworkshop.eventbrite.com>
This program is sponsored in part by grants from the Illinois Arts Council Agency and the City of Chicago DCASE CityArts

Maloniai kviečiame visus į
**Vilniaus Arkivyskupo Metropolito
Jo Ekscelencijos Gintaro Grušo
„Metų žmogaus“ pagerbimą**
ir Balzeko lietuvių kultūros muziejaus veiklos 55 metų sukaktį
2021 m. gruodžio mėn. 4 d., 6 v.v.
Balzeko muziejaus “Gintaro salėje”
6500 S. Pulaski Rd., Chicago IL 60629
Bilietai: <https://archbishopgrusas.eventbrite.com>
Papildoma informacija bei rezervacija telefonu: 773.582.6500

PUIKUS NAUJAS PASAULIS – LAIMĖ AR LAISVĖ?

Renata Šerelytė

Mintis, kad Gintaro Varno spektaklis *Jaunimo teatre*, sukurtas pagal Aldouso Huxley „Puikų naują pasaulį“ (*Brave New World*) užtruks penkias valandas, šiek tiek baugino. Tačiau, perfrazavus klasiką, ne tik romanistui reikia kietos sėdynės, bet, matyt, ir tikro teatro mėgėjui. Be to, kai žinai kūrinį, kurio pagrindu pastatytas spektaklis, įdomu ne tik sekti siužetą, bet ir pastebėti jo variacijas, transformacijas.

Taigi – Aldous Huxley, „Naujas puikus pasaulis“. Viena iš dviejų garsiausių XX amžiaus distopijų (antroji – G. Orwellio „1984-iejai“). Parašyta prieš beveik 100 metų (1932 m.) ir pribloškiančiai aktuali, nes mūsų pasaulis, regis, kaip tik ir vystosi Huxley pavaizduota linija: pasaulis, kuriame dominuoja laimė, bet nebėra laisvės ir pasirinkimo galimybės.

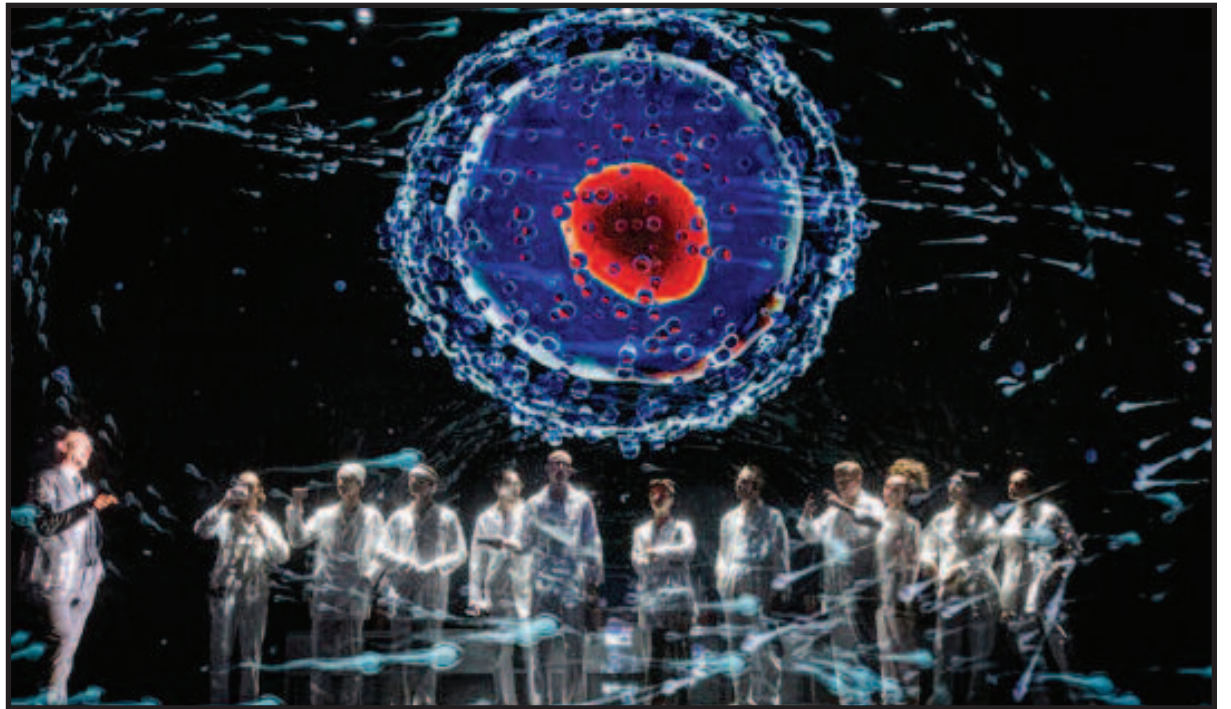
Vargu ar prasminga pasakoti siužetą – kiekvienas, skaitęs romaną, jį prisimena. Tačiau vis dėlto reikia apibūdinti pasaulį, į kurį nukelia romano veiksmas. Tai pasaulis, kuriame „nėra karų, ligų, nebėra netgi senatvės, ir mirtis nekelia jokių egzistencinių minčių! Beveik rojus žemėje. O kurti laimę naujajame pasaulyje padeda „soma“ narkotikai, kuriuo Valdžia savo piliečius maitina nuolat. Naujajame pasaulyje nebėra vietos Dievui ir Shakespeare'ui. Abu pastarieji ne tik neberekalingi, bet dargi ir nebežinomi. Tai pasaulis be meilės, šeimos, tėvynės, praeities, menų, kur žmonės – tiksliau, jų kastos (Alfos, Betos, Gamos, Epsilonai), veisiami dirbtinio klonavimo keliu, kur visa visuomenė tobulai apskaičiuota, sustyguota, sureguliuota ir yra laiminga. Ne apsimeta, o iš tikrųjų yra. Tai šiurpus laimės režimo vaizdinys. Tokia beskausmė koncentracijos stovykla, kur visi (ar beveik visi) jaučiasi puikiai. *Kiekvienas priklauso visiems kitiems* – pagrindinis valstybės sūkis, kiekvienam gyventojui įkalamas į galvą nuo kūdikystės (....)“ (Ištrauka iš programėlės, Gintaro Varno ir Audronio Liugos pokalbio).

Iš kairės: Matas Sigliukas (Džonas Laukinis) ir Pasaulio Valdytojas (Vytautas Anužis).

Kadangi literatūrinė medžiaga labai stipri, eilinis žiūrovas gali mėgautis jos sodrumu ir įtaiga, personažų pasirodymais, dialogais. Tačiau priekabesnis gali pasigesti dinamiškesnio vyksmo ir originalesnės literatūrinės medžiagos traktuotės. Arba, kaip sakoma, pažvelgti į spektaklio medžiagą iš kelių kampų, ne iš vieno, kad išryškėtų spektaklio turis, kad nesusidarytų išspūdis, jog matome plokštumą. (Nors, tiesą pasakius, Gintaras Varnas – iš tų didžiųjų meistrų kartos, kurių net ir „plokštumos“ įdomios ir vertos dėmesio, ko nepasakysi apie tūlą jauną režisierių, kuris iškart neria į „gilumas“, bet tos „gilumos“ pasirodo besančios seklios). Taigi medžiagos traktuotė – tvarkinga, pateikta estetiškai, sodriai, su humoru (išimtinė reklaminės pauzės ir reklaminių klipai videoekrane, kuriuos kartais papildydavo ir išraiškingai judantys aktoriai scenoje). Tik neišvengta pasikartojimų ir, be abejonės, penkių valandų tikrai per daug.

Režisierius teigia, kad siužetas aktualus jauniesiems žmonėms ir kalba apie jauną visuomenę, to-

„Naujas puikus pasaulis“, rež. Gintaras Varnas.

Dmitrijaus Matvejevo nuotraukos

dėl spektaklyje turi vaidinti jauni žmonės. Su tuo galima sutikti, bet... Pagrindinio vaidmens atlikėjas Matas Sigliukas (Džonas Laukinis) – tikrai gabus jaunuolis, jo deklamuojamas Shakespeare'as neleidžia abejoti atlikėjo nuoširdumu, tačiau... aktorius dar toks jaunas! Toks gležnas ir trapus!.. Jo „laukiniškumas“ taip ir nepratrūko, taip ir nesupurtė – per daug civiliztuotas, per daug mielas. O juk šitas „laukiniškumas“ (tikėjimas Dievu ir prietaisais, meilė motinai, troškimas būti vyru, inicijuotoju, reikalavimas teisės būti senu, nelaimingu, bjauriu, necivilizuotu) turėjo būti galingas pasipriešinimas Laimės ir Gerovės civilizacijai, Puikiam Naujam pasauliui! Deja, kaip aktorinis darbas jis neįvyko – tam reikia brandos, patirties arba tikros nepykamos, žvėriško jausmo. Arba ir vieno, ir kito.

Užtat vienas malonumas buvo žiūrėti į Vytautą Anužį, vaidinantį Valdytoją. Aktoriaus patirtis ir talentas leido tikėti kiekvienu jo žodžiu. Saikinga, protinga, netgi šmaikštu ir, be abejonės, labai ironiška. Nepaprastai įtikinantis Blogis – o juk net liežuvis neapsiverčia jo taip pavadinti, veikiau jau Laimės ir Gerovės garantu, žinančiu, ko reikia valstybės stabilumui ir kiekvieno piliečio laimei. Kai valstybėje atsiranda vienas kitas nežinia ko norintis ir visuotinė laime nepatenkintas žmogus (Helmholcas, Bertrandas Marksas), Valdytojas netgi leidžia tokiam pasirinkti, į kokią salą tasai norėtų būti ištremtas ir izoliuotas. „Kokia laimė, kad pasaulyje yra tiek salų!.. – ironiškai sako Valdytojas. – Kitaip kurgi mums reikėtų jus dėti? Į dujų kameras kišti, ar ką?“

Negana to, Valdytojas pasirodo besąs labai žmogiškas – ir jis buvo vienas iš tų, kuriems grėsė ištremimas į salą. Jis galėjo pasirinkti – salą ir mokslininko darbą ten (kaip pats prisipažįsta, buvo neblogas fizikas), arba valdyti pasaulį. „Aš pasirinkau antrąją galimybę“, – kukliai reziuumuoja Valdytojas.

Be abejonės, nei Bertrandas, nei Helmholcas nėra Valdytojo antagonistai, jie – tik nuo jo malonės priklausomi statistai. Žmonės, kuriems, kaip sakoma, iki pilnos laimės kažko trūksta, ir jie netgi patys nežino, ko. O štai Džonas Laukinis galėjo būti toks antagonistas, deja, tokia priešprieša neįvyko. Jeigu būtų įvykusi, Džono savižudybė spektaklio pabaigoje būtų įgavusi visai kitą prasmę. Ne pralaimėjimo, o skausmingo žmogiškumo (noro būti necivilizuotu – nelaimingu, mylinčiu, kenčiančiu) paliudijimas.

Plokščias naujasis pasaulis. Spektaklio programėlės viršelio detalė

Be abejonės, spektakliui žavesio suteikė puikūs Juozo Statkevičiaus kurti kostiumai, atskirą žodį norėtusi tarti ir apie Julijos Skuratovos lėles (ši dailininkė marionetes kuria jau ne pirmam G. Varno spektakliui). Kadangi lėlės (marionetės) yra itin specifika teatro rūšis, joms reikalingas ir specifinis valdymas, mokėjimas su jomis dirbti. Šiuo atveju pritrūko precizikos, nors žiūrėti atrodė įdomu (ypač išpūdingai atrodė juodų epsilonjų minia, laukianti savo nuolatinės narkotikų dozės).

Ir, žinoma, Shakespeare'as... Juk pats romano pavadinimas – naujas puikus pasaulis – irgi iš Shakespeare'o... Tai Mirandos iš „Audros“ žodžiai, ištarti, pirmą kartą pamačius žmoniją. Varno spektaklyje skamba daug ištraukų iš genialiojo rašytojo darbų, kuriuos (paradoksas, ar ne?) cituoja laukinio, necivilizuoto Džono lūpos. Režisierius su ironija klausia, ar šiuolaikiniam vartotojui iš tiesų reikalingas Shakespeare'as? Kaip ir bet koks kitas aukštasis menas? Juk laimei jo nereikia. Valdytojas sako – laimės ir gerovės dėlei mes paaukojome didįjį meną. Nes jis verčia kentėti, maištauti, kursto aistras, liūdina, verčia kraustytis iš proto ir panašiai. Kam laimingam žmogui visa tai?

Šiomis dienomis Lietuvoje kilus šurmuliui dėl mokyklų programų, iš kurių buvo pašalintas Shakespeare'as, Kafka, Camus, norisi paklausti tuo besipiktinančių: o ar tikrai jūs nuoširdūs? Ar neprivalomas Shakespeare'as – užmirštas Shakespeare'as?.. O gal jums visai nerūpi tas praplikęs genijus ir jo senienos, ir visas šitas triukšmas – dėl nieko. Dėl politinių dividendų ir asmeninės savigarbos, kitaip sakant, tuštybės.

Ir vis dėlto... Puikus jausmas po tiek laiko būti teatre ir patirti didžiojo meno džiaugsmą. Numalšinti troškulį. Išgyventi katarsį. Užsimanyti perskaityti visą Huxley – nuo „Geltonojo Kroumo“ iki „Neregio Gazoje“. Ir tai prasminga šiais laikais, kai neretai nejauti nieko daugiau, tik nuobodulį ir persisotinimą.

Ypatingoje vietoje – įspūdingi skulptoriaus Edmundo Frėjaus darbai

Dažname kūrinyje įamžintas skrydis.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

Algis Vaškevičius

Apleistame ir jau seniai neveikiančiame Kauno kino teatre „Daina“ surengta skulptoriaus Edmundo Frėjaus (1949–2009) paroda „Gimę skraidyti“. Būtent Kaune menininkas yra surengęs daugiausia personalinių parodų, čia jis užsiėmė kalvyste tuometėje Radijo gamykloje (dabar – Priskėlimo bažnyčia), o vėliau iki pat gyvenimo pabaigos dirbo kalvėje Domeikavoje. Vėliau ši išties įspūdinga paroda atkeliaus į Vilnių.

E Frėjus – kalvystės meistras ir skulptorius gimė Tauragėje. 1976 metais jis baigė meninio metalo apdirbimo specialybę tuometčiame Telšių taikomios dailės technikume. Kūrybos metais, kaldamas medalius, mažąją plastiką, skulptūras, aktyviai integrovosi į Lietuvos meninį gyvenimą, surengė nemažai personalinių parodų.

Dailėtyrininkai atkreipia dėmesį, kad E. Frėjus, vienas iš nedaugelio menininkų Lietuvoje, skulptūras ne liejo, o kalė iš įkaitintos geležies luito kalvėje, naudodamas tradicinius kalvystės įrankius. Šios skulptūros nenudailintos, nepoliruotos, su aiškiu karščio, plaktuko pėdsaku. Jo kūrinuose galime pamatyti ne tik „išbaigtą“ galutinį vaizdą, bet ir atsekti visą kūrybos procesą, pagrįstą tikslumu, tobulos meistrystės, unikalaus talento ir fantazijos derme.

Save E. Frėjus laikė tiesiog kalviu. Jis sugebėjo savo talentą išvystyti sovietinės santvarkos ir savaip formuojamos meno istorijos metais, o jo karštoje geležyje užgimusios ir užgrūdintos figūros laužė stereotipus ir Lietuvai atkūrus nepriklausomybę buvo eksponuojamos ne tik Lietuvoje, bet ir Prancūzijoje, Izraelyje ir kitose šalyse.

„Gimę skraidyti“ – taip E. Frėjus buvo pavadinęs paskutinįją savo darbų parodą 2009-aisiais, minint Lietuvos tūkstantmetį. Jis panašiai galvodavo apie daugumą savo ekspozicinių kūrinių, kurių pavadinimai dažnai buvo susiję su skrydžiu, bandymu pakilti. Rengiant retrospektyvinę kūrybos parodą frazė *gimę skraidyti* dažnai būdavo kartojama ir organizatorių lūpose, kol galiausiai atsisuko į patį metalo skulptorių, parodydama kūrėjo latentinį troškimą ir utopinį siekį – įkvėpti ir skristi.

Parodos kuratorė Kristina Budrytė-Genevičė teigia, kad peržvelgus visą kūrybinį palikimą patį autorių galime pavadinti gimusiu skraidyti tarp žemiškų ir dangiškų dalykų; jo gyvsidabriškas charakteris ir talentas gebėjo sujungti, sulydyti priešingiausius reikšmes.

Ne viena parodoje eksponuojama skulptūra turi pakilimo įspūdį – nors kūnas ir sunkus, medžiagiškas, žemiškas, bet stiebiasi aukštyn visais įmanomais būdais. Kartais emocijos sustiprinimui pritausomi sparnai arba pats kūnas daromas iš

skraidančių būtybių (paukščių pavidalų) formų, kartais pasitelkiama mitologinė magija, alegorijos ar net šventumo jausmas. Parodos pagrindinę dalį sudaro kaltos geležies skulptūros (1995–2009), taip pat keletas nebaigtų skulptūrų, detalių ar konstrukcijų, kurios tarsi dokumentuoja paskutinius skulptoriaus užmanymus.

Parodą papildė ir piešinių rinkinys „Neskrandantios būtybės“, sukurtas 2000–2009 metais. Nors šių būtybių erdvinis rezultatus galima pamatyti kai kurių skulptūrų sumanymuose, jos ir nupieštos gyvena savarankišką gyvenimą – savo dinamika, besisklandančia pilnuma verčia ieškoti to besisukančio variklio ar virpulio, kuris užveda šias figūras amžinam šokiui.

„Dainoje“ pamatysime ir septynių tapybos darbų rinkinį, sukurtą 1978–1983 metais. Tuo laikotarpiu E. Frėjus sumanė išbandyti savo jėgas tapyboje, savai tematikai pasirinkdamas tų dienų aktualijas. Grubia, primityvia maniera tepdamas ryškius

E. Frėjaus darbai eksponuojami neveikiančiame kino teatre „Daina“

aliejinius dažus ant kartono, jis nutapė įvairiausių aplinkos objektus, absurdiškas, efemeriškas ar per visą šalį tuomet nuvilnijusios istorijos akimirkas. Taip gimė „Lėktuvas“, „Cirkas“, „Dviratis“, „Pistolėtas“, „Batas“ ir kiti paveikslai.

„E. Frėjus buvo ypatingas absurdo istorijų pasakotojas su savais pagražinimais ir smagiais palyginimais. Vyraujanti meno, kultūros ideologija buvo primestinė, iš to tyčiojomės, ironizavome. Galima būtų tai pavadinti linksmąja rezistencija. Iš to ir paveikslų absurdas“, – apie E. Frėjaus tapybos darbus pasakoja skulptorius Romualdas Inčirauskas.

Čia taip pat pristatomi jo sukurti medaliai ir kiti objektai. Ironišką kai kurių darbų pobūdį galime numanyti jau iš jų pavadinimų – „Lietuvoje nieko naujo neįvyko 1994–1997“ arba „Laukiame XXI amžiaus“ ir kitų. Taip pat parodoje rodomi du jo bičiulio videomenininko Henriko Gulbino dokumentiniai vi-

deo filmai apie skulptorių (2009 m.) ir paties E. Frėjaus praėjusio amžiaus 8–9 dešimtmečiuose kurti video eksperimentai.

Kalbėdami apie skulptorių jį pažinojusieji prisimena E. Frėjų palinkusį ties priekalu, juokaujantį ir kartu kalantį karštą geležį, nesustojant dirbantį abejomis rankomis. Parodoje yra keletas jo daiktų iš paskutinės dirbtuvės – kalvio odinė prijuostė, priekalas, megzta kepurė. Ant priekalo – ir naujai išleistas albumas „Frėjus“.

Atidarant šią parodą „Dainoje“ spalio viduryje išsamią menininko biografiją ir meninį palikimą reprezentuojantį albumą pristatė ir prisiminimais dalijosi skulptoriaus draugas istorikas Egidijus Aleksandravičius, Lietuvos dailininkų sąjungos Kauno skyriaus pirmininkas Ignas Kazakevičius, Kauno modernaus meno fondo atstovai, autoriaus dukros. Archyvinę ir vizualinę albumo dalį sudaro pirmą kartą surinkta išsami kūrinių reprodukcijų kolekcija, šeimos ir draugų archyvų fotografijos bei kita informacinė tekstinė ir vaizdinė dokumentacija.

„Kaip Simono Daukanto laikais pro nelaisvės sieną kalėsi su menu maišyti išsivadavimo siekiai, taip ir XX amžiaus 9-ajame dešimtmetyje iš tautinių svajonių ir asmeninių lūkesčių žiebėsi prasmingos veiklos sumanymai. Vaizduotės laisvė ir labai stipri valia iki visų išgalių ribos bandyti tą laisvę įgyvendinti kūrinys visada buvo Frėjaus egzistencinės programos dalis. Sutardavome, kad pats prasmingiausias kūrinys yra žmogaus gyvenimas, kuris, kitaip nei grybas, nedegsta tik dėl miško ir lietaus.

Ilgus dešimtmečius, kai paveikslai bėgo nuo molbertų ir nuo šviežio tinko skliautų, kai dūlėjo skulptūros kanonai, o postamentai virto menu be skulptūrų ir be formos apskritai, kai meno kūriniai tapdavo pinigų investicijomis arba, priešingai, protesto įrankiais, Edmundas Frėjus žvalgėsi po pasaulį, skaitė geras knygas, ginčijosi su radijo kalbėtoais ir klausytojais, žiūrėjo gerą kiną ir bandė gražiai padaryti daiktus: graviravo

ir lipdė medalius, fotografavo, aštriai drožė pieštukus ir mikliai juos naudojo, bet svarbiausia – liko prisirišęs prie geležies. Geležies gabalas jam visada buvo it tikrovės fragmentas, jei ne žmogaus prigimties atspindys“, – teigia prof. E. Aleksandravičius.

Naujojoje parodoje – sparnuoti žirgai, atletai, angelai, amazonės, deivės, paukščiai ir kiti gyviai. Ekspozicijai pasirinkta unikali vieta – buvęs Kauno kino teatras „Daina“, kuriame filmus kauniečiai žiūrėdavo dar tarpukariu ir sovietmečiu. Būtent čia įrengta architekto Adomo Rimšelio sukurta unikali instaliacija, sudaryta iš penkis tonas sveriančių anglies kalvų, ant kurių lankytojus pasitiks kilti pasirengę mistiniai paukščiai ir kiti skraidantys gyviai. Anglies instaliacija tiesiogiai susijusi su E. Frėjaus kasdienybe – kaitra, žaizdu, geležimi ir čia pat gimstančiais unikaliais meno kūriniais.

„Molchat Doma“

arba kai namuose ne taip jau ir tylu

Baltarusių post-punko grupė „Molchat Doma“.

Nuotraukos iš interneto

Ieva Marija Mendeikaitė

Lapkričio 6–7 dienomis Vilniuje pasirodė lietuvių bene mėgstamiausia Baltarusijos post-punko grupė „Molchat Doma“. Tamsus, bet kviečiantis šokti, lengvas, bet kartu kupinas gotiško prado – toks šiandien yra šios baltarusių grupės skambesys. Ir nors vaikinių kuriama muzikai didelės reikšmės turėjo tokios legendos kaip rusų grupė „Kino“, šiandien „Molchat Doma“ kuria savitą, unikalų, synth-pop artimą garsą, kurį pažįsta ir į ritmą trepsi kiekvienas save gerbiantis post-punko mėgėjas.

Rusų kalba atliekamos „Molchat Doma“ dainos į didžiausias Berlyno, Londono, Helsinkio, Tuluzos klubų scenas surenka tūkstančius fanų, vaikinių sėkmę puikiai įrodo ir antrojo grupės LP „Этажи“, išleisto 2018-aisiais, tiražas, kuris buvo išparduotas daugiau nei 10 000 kopijų ir šiuo metu yra ruošiamas pakartotiniam leidimui. Grupės populiarumui didelę įtaką padarė ir socialiniai tinklai – „Tik Tok“ kanale dar vasarį jų daina „Sudno“, pradėjusi skambėti kai kuriuose kanalo vartotojų video įrašuose, vėliau šovė į neregėtas aukštumas ir buvo panaudota per 150 000 kartų. Vaikinių „Youtube“ pasyryra taip pat nesnaudžia – čia grupės turinys ypač mėgstamas Meksikos vartotojų, o tai kelia malonią nuostabą ir patiems grupės nariams: „Apie 30 proc. visų kanalo peržiūrų yra užfiksuotos Meksikoje. Mes taip pat turime daug fanų JAV ir kitose šalyse, tačiau niekaip nesuprantu, kodėl Meksika išsiskiria iš gausos ir kaip jie apie mus išvis ką nors žino. Tai yra juokinga, bet labai įdomu.“

Vis dėlto gimtojoje Baltarusijoje grupė nesulaukė didelio populiarumo. Galbūt tai sąlygojo kita, mažiau aptariama, Baltarusijos meninės raiškos pusė – cenzūra. Nepriklausomos muzikos kūrimas Baltarusijoje šiandien vis dar yra sudėtinga ir rizikinga sfera, kuriai ne tik pačioje kūryboje, tačiau ir interviu procese šalies vyriausybė daro nemenką spaudimą. Pati grupė susiformavo 2014 m., tačiau savo muziką pradėjo leisti palyginti neseniai, tik 2017 m., ir nors pačioje Baltarusijoje grupė nesulaukė didelės sėkmės (ji niekuomet

netgi nėra pilnai išpardavusi savo koncerto), vis dėlto jie tapo labai mėgstami ir geidžiami užsienio muzikos scenoje, tarp jų ir Lietuvoje (kurioje jau ne kartą išpardavė ne vieną savo koncertą).

Iš pradžių grupės sudėtyje buvo tik du žmonės – Romanas Komogortcevas (gitara, sintetizatoriai ir būgnų mašina) ir Jegoras Škutko (vokalas). Tuomet vaikinai grojo šiek tiek kitokią muziką, kažką panašaus į triphopą. Vėliau, prasidėjus taip vadinamai Naujajai rusiškai muzikos bangai, Romanas su savo projektu „Solidarnost“ nusprendė išnaudoti šį pokytį – taip gimė pirmosios „Molchat Doma“ dainos. Prie vaikinių, pasikeitus dar keliems muzikantams, galiausiai prisijungė ir dabartinis grupės bosistas Pavelas Kozlovas. Po keleto koncertų gimtajame Minske grupė sulaukė pasiūlymo pasirodyti Sankt Peterburge – groti kitame mieste jiems tuomet buvo pasaulinio lygio įvykis. Grupė teigė, kad būtent 1980-ųjų rusų roko muzika, vadinamoju *perestroikos* laikotarpiu, stipriai prisidėjo prie grupės identiteto formavimosi. Taip pat daug įtakos grupės skambesiu turėjo tokios užsienio muzikos grupės kaip „Cure“ ir „Joy Division“. „Molchat Doma“ dainos vaizduoja niūrią gyvenimo komunizmo laikais kasdienybę ir šiandieninės Baltarusijos, taip aršiai siekiančios išsilaisvinti iš šios kančios, jausmus. Grupei būdinga šalta, niūri atmosfera, liūdni ir mąslūs dainų tekstai, dažniausiai dėmesį telkiantys į vienatvės liūdesį, akcentuojantys pasaulyje vykstantį chaosą.

Pirmą kartą „Molchat Doma“ Lietuvoje viešėjo prieš kelerius metus. Tuomet grupės įrašų leidėjas Davide Lace prognozavo vaikinams šviesią ateitį: „Sakyčiau, kad nė viena kita šiuolaikinė post-punk grupė negroja taip gerai kaip jie. ‘Molchat Doma’ yra kitos lygos, kito lygmens grupė. Šiandieninė jų

sėkmė yra tik pradžia. Po kelerių metų jie bus kažkas didelio, jeigu tik išlaikys savo stiprybę ir spontaniškumą, kad sėkmingai tęstų tai, ką pradėjo“.

Tačiau nors pasaulinės sėkmės įkvėpti vaikinai džiaugiasi savo galiybėmis keliauti ir atlikti savo dainas kitoms šalims, jie išlieka artimi gimtajai Baltarusijai. Ypatingai grupė atjautė savo šalies žmones, kurie susirinę protestuoti dėl naujai išrinkto *de facto* Baltarusijos prezidento A. Lukašenkos, tapo precedento neturinčiu, politiškai motyvuotų smurto išpuolių taikiniu. Tuomet grupė išleido muzikos rinkinį pavadinimu „For Belarus“ („Baltarusijai“). Šio albumo viršelį sukūrė garsus lietuvių iliustratorius Karolis Strautniekas. Grupė teigė, kad „Šiuo metu Baltarusijoje vykstantys įvykiai yra siaubingi ir kartu galbūt nuostabūs. Siaubingi, nes neteisėtas prezidentas Aleksandras Lukašenka, žinomas kaip „paskutinis Europos diktatorius“, pradėjo akivaizdų karą prieš savo paties piliečius – jo vykdomo režimo pajėgos muša, kankina ir žudo taikius protestuotojus, kovojančius už savo teisę į sąžiningus, skaidrius rinkimus. Tūkstančiai žmonių buvo areštuoti, sumušti, o daugelis iš jų vis dar

jų nukentėjusioms aukoms.“ Taip grupės nariai ragina aplinkinius nebetylėti, nestovėti kampe ir veikti drauge, palaikyti Baltarusiją šiuo sunkiu jai etapu.

Turbūt natūraliai kyla klausimas, kodėl grupė, kurios pavadinimas reiškia tylą namuose, kalba apie tai, kaip svarbu netylėti? Kalbėdami apie savo grupės pavadinimą, vaikinai teigia, kad jis būtent ir kilo iš idėjos, kai anuomet, SSRS laikais, žmonės politines temas aptardavo šnabzdėdamiesi savo namų virtuvėse. Galiausiai, kai melas ir propaganda tapo tokia nepakeliamą, žmonės pamažu nustojo šnabzdėtis ir ėmė kalbėti garsiau, tada dar garsiau, o paskui jau visai mažai šnabzdėjosi. Tai juos pamažu ir išlaisvino.

Nors grupė pripažįsta, kad šiuo metu Baltarusija išgyvena kaip niekada reikšmingus istorinius įvykius, kurių masto iki tol dar nebuvo mačiusi, Baltarusija taip pat kaip niekada anksčiau yra pasiruošusi veikti, nebetylėti: „Nors nėra aišku kaip viskas baigsis, galbūt Baltarusija taps Rusijos dalimi, o galbūt viskas liks taip kaip yra dabar, o gal visgi turėsime naują prezidentą ir po keleto metų šalis gyvens kaip niekada laisvai“, – mintimis dalijasi vaikinai. Anot grupės, atsakymų niekas nežino, todėl tereikia laukti, ką parodys laikas. Bet šiuo metu šalis siūcia labai aiškia žinutė – mes nebegalime tylėti, mus užkniso, mus vėl apgavo.

Šią žinutę vaikinai turbūt ir toliau sėkmingai skleis visam pasauliui, mat 2020 m. pradžioje „Molchat Doma“ pasirašė vieną iš svarbiausių savo muzikinių sutarčių su Amerikos įrašų leidykla *Sacred Bones Records*, kurie išleido grupės pirmuosius du albumus niūrio formos. Ir nors pandemija sutrikdė grupės koncertinį turą po Šiaurės Ameriką, jie tiki, kad greitai muzikos industrija atsigaus ir viskas vėl grįš į savas vėžias.

New Yorke įkurtas muzikos tinklaraštis „*Brooklyn Vegan*“ teigė, kad „Nežinome kaip šiandien atrodo pagrindinio muzikos scena Minske, bet ‘Molchat Doma’ skamba taip, kaip ją galima įsivaizduoti: gotiška, minimali muzikos banga, pilnai sustingusi veiksmo po amžinojo įšalo, kurį sukėlė šaltasis karas. Toki įvaizdį grupė kuria labai gerai ir taip autentiškai, kad nežinant būtų sunku pasakyti, kuriais metais šie įrašai buvo sukurti. Pati muzika perima 70-ųjų/80-ųjų Rytų Europos muzikos sceną ir projektuoja ją į distopinį ateities pasaulį... Energija ir išradingumas, pa-

dingę be žinios. Tačiau kartu tai nuostabūs įvykiai. Nuostabūs, nes tai yra iki šiol pats didžiausias solidarumo aktas Baltarusijos istorijoje. Solidarumo aktas, vykęs be centralizuoto koordinavimo, aiškaus lyderio ar net interneto ryšio. Ištiesais kilometrais nusitęsios baltai apsirengusių moterų su gėlėmis grandinės blokavo saugumo pa-

jėgų bandymus tęsti smurtinius veiksmus prieš visiškai taikiai nusiteikusius protestuotojus. Šis judėjimas yra persmelktas džiaugsmo, pasididžiavimo ir vilties dvasios, nepaisant didžiulių represijų ir jėgos, su kuria jis buvo su tiktas. Ir kol baltarusiai yra gyvi viltimi dėl savo teisėtos pergalės, jiems reikia jūsų palaikymo, jūsų pagalbos ir jūsų supratimo. Todėl šio tarptautinio rinkinio tikslas – atliepti solidarumui, kurį demonstuoja šie drąsūs baltarusiai, taip pat surinkti lėšų nuo represii-

naudotas kuriant šias dainas, pranoksta daugumą gerai žinomų garsų ir stilių. Įkomponuojami niūrūs, greiti elektriški tuksenimai ir čiurlenantys sintetizatorių garsai, choro skambesys ir garsiai grojanti boso gitara. Po to pradėdi šių originalių skambesiu tikėtis ir iš kitų, tačiau reikia grupės, kuri žinotų, kaip tai padaryti, ir nebijotų groti taip, kaip sugalvojo... Norint sukurti tokius įrašus, kuriuos šiandien kuria ‘Molchat Doma’, reikia nestokoti unikalų gebėjimų.”

Vitražai

Atkelta iš 4 psl.

PRADŽIOS KNYGOS VITRAŽŲ PAAIŠKINIMAS

Penki vitražai išdėstyti rytinėje sienoje šia tvarka, pradėdant iš dešinės:

Gyvybės medis – Langas vaizduoja pasaulio sutvėrimą. Viršuje saulė simbolizuoja Kūrėjo žodžius „Tebūnie šviesa!“ Žemėje tuštumą pripildo augmenija, paukščiai, vaisiai, gyvuliai, žuvis, vanduo ir Adomas su Ieva. Šviesa yra dviprasmiška – Dievo visatos šviesa ir žmogui duota apšvieta per tikėjimą. Apačioje Menora ženklina, kad subata (šabat) yra maldos ir poilsio diena.

Gėrio ir Blogio langas – Baltas žaibo švystelėjimas kerta žemėn. Kainas nužudo savo brolių Abelį. Langas vaizduoja Abelio kraują, neramumus ir smurtą, išgalėjusį žmonijoje. Nojus statosi arką iš medžio. Gyvūnai ir paukščiai renkasi prieš didįjį tvaną. Lietus ir akvamarino spalvos bangos užlieja žemę. Dievui sutramdžius jūrą, apačioje, po vaivorykste, skrenda taikos balandis su alyvų šakele.

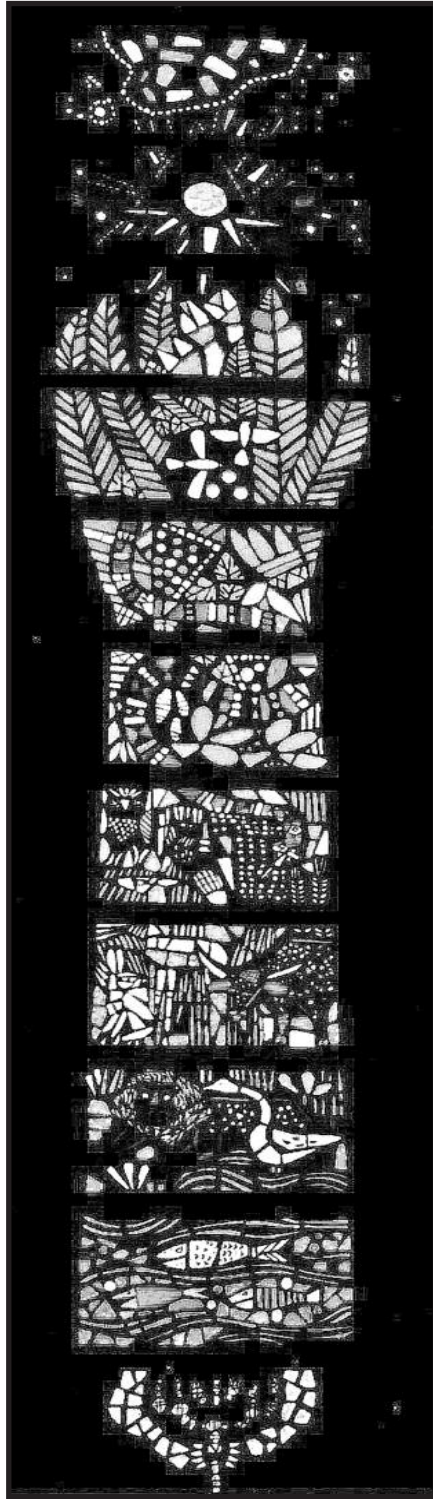
Abraomo langas – Viršuje, juodame fone, daug žvaigždžių: „Pažvelk į dangų ir suskaityk žvaigždes, jei gali. Taip gausis bus tavo palikuonys.“ (Pradžios 15:5) Sandoroj su Abraomu Dievas įsakė jam paaukoti paukščių ir galvijų. Žemiau atvaizduotos rankos ir kojų galūnės liepsnose, tai Sodomos ir Gomoros sunaikinimas. Centrinėje lango dalyje šešiakampės Dovydo žvaigždės, simbolizuojančios Abraomo sūnų Izaoką ir jo įpėdinius. Hebrajų kalba įrašytas tekstas: „Viso pasaulio tautos bus palaimintos tavo palikuonių.“ Žemiau iliustruotas Izaoko surišimas. Izaokas paruoštas paaukoti Dievui, bet Dievas pasigaili berniuko ir atveda aviną paaukoti vietoj jo. Raudonų įkaitusių anglių fone – šešiapirštė ranka, simboliizuojanti šešis milijonus žydų, nužudytų per Holokaustą.

Jokūbo langas – Viršuje kopėčios, pasirodžiusios Jokūbo sapne. Izaoko ir Rebekos sūnus Esavas užsirištines stovi prieš Jokūbą, iškėlęs ranką. Žemiau pavaizduota Jokūbo viešnagė Labano namuose. Naktį, apleidžiant namus, pasirodo angelas ir palaimina Jokūbą. Angelo palaiminimas suteikia Jokūbui vardą – Izraelis.

Juozapo langas – Juozapas sapnuoja mėnesieną ir žvaigždes. Javų stiebai linksta prieš jį, atiduodami

jam pagarbą. Vidurinėje lango dalyje pavaizduotas Faraono sapnas – karvės skeletas. Juozapas išaiškina Faraonui sapną, kad Egipto krašte bus septyneri bado metai. Faraonas padėkodamas Juozapui paskiria jį būti jo namų valdytoju (viceroy). Medžio kamienas papuoštas egiptietišku motyvu. Gyvybės medis, duodąs gerų vaisių, asocijuojasi su dvylika genčių, sudarančių Izraelio tautą.

Proga gyvai pamatyti Gropper ir Valeškos langus būna per atvirų durų architektūros dienas, kurias ruošia „Chicago Architecture Foundation“, arba organizuojant ekskursiją. Virtualiai vitražus galima pamatyti Har Zion tinklalapyje www.wsthz.org

Langas Gyvybės medis.
Gedimino Indreikos nuotr.

Gyvybės Medis, detalė

Juozas Grušas

Atkelta iš 2 psl.

Ilgas, sekinantis sveikatą, atimantis begalę dvasinių jėgų darbas. Ir tik paskui – premjerų šurmuly, pilnos žiūrovų salės Lietuvos ir užsienio teatruose, plojimai, gėlės, palankios recenzijos spaudoje įdomios diskusijos rašytojų ir teatralų sambūriuose.

„Niekada neįpratau abejingai žiūrėti į pasirodžiusią naują knygą ar teatro premjerą. Premjera paprastai iškilmingesnis įvykis negu nauja knyga, nors laikinesnis, greičiau užmirštamas“, – prisipažino rašytojas. J. Grušas sukaupe daug jam dovanotų leidinių su autografais ir dedikacijomis. Jo bibliotekoje gausu teisės, filosofijos veikalų, tautosakos rinkinių, lituanistikos leidinių, rusų klasikos rinkiniai raštai, užsienio rašytojų daugiatomiaj rusų kalba, leidiniai vokiečių, anglų kalbomis, įvairios enciklopedijos, meno albumai. Čia ir beveik visos išėjusios J. Grušo knygos: „Raštų“ penkiamis, atskiri veikalai lietuvių, latvių, estų, suomių, rusų, vengrų, lenkų, vokiečių kalbomis, jo kūriniai, įėję į Amerikoje

išleistus pasaulio novelės meistrų rinkinius ir literatūros enciklopedijas. J. Grušo novelės į anglų kalbą išvertė Stepas Zobarskas, į vokiečių – A. Gailius, I. Brėving, į latvių – A. Sukovskis, dramas į rusų kalbą – N. Otenas ir kiti. Su vertėjų autografais ir dedikacijomis beveik visos knygos užsienio kalbomis, su eilėraščių posmais ir gerais palinkėjimais iš tolimosios Amerikos atsiųsti bičiulių B. Brazdžionio, S. Santvaro, J. Aisčio, A. Vaičiulaičio raštai, Lietuvos kūrėjų romanai, eilių rinktinės, dovanotos rašytojui įvairiomis progomis. Pats rašytojas dosniai dalijo savo kūrybos toms draugams ir gerbėjams, bet pirmoji nauja knyga visuomet atitekdavo žmonai – jo kūrybos įkvėpėjai ir kritikei. Štai J. Grušo „Raštų“ II tome įrašyta dedikacija vedybų metinių proga: „Keturiasdešimt aštunti metai... Išgyventi audringi laikai, bet visada lydėjo meilė, pasitikėjimas, abipusė pagalba. Dabar – rami ir laiminga senatvė. Žmonai – J. Grušas. 1980. VIII. 8”.

Tęsinys kitame numeryje

SKAITYTOJŲ LAIŠKAS

„Draugo“ šeštadieninis priedas, 2021 spalio 30 d.

Virginijos Babonaitės-Paplauskienės „Sugrįžimas į Lietuvą (2)“ straipsnyje tenka kai ką patikslinti ir papildyti.

Pagal Santaros-Šviesos 1979 metų leidinį:

– „Santaros-Šviesos“ Federacijos pirmoje valdyboje nebuvo nei J. Bachuno, nei V. Adamkaus.

Juozas Bachunas turėjo Tabor Farm vasarvietę Sodus, Michigan. Rudenį, pasibaigus vasarotojų sezonui, jis su nuolaida nuomodavo tą vasarvietę Santaros-Šviesos suvažiavimams.

Almai ir Valdui Adamkams įsigijus iš Bachuno Tabor Farm, vasarvietę toliau buvo nuomojama suvažiavimams tomis pačiomis sąlygomis.

– Liberalus jaunimas Vokietijoje įkūrė „Šviesos“ sambūrį, o ne organizaciją.

– „Morkūno ir Ko“ vardu spaustuvė buvo pavadinta tik ją Lietuvon perkėlus.

Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas buvo įkurtas „Santaros-Šviesos“ sambūrio.

Leidžiamos knygos buvo spausdinamos Morkūno spaustuvėje, Čikagoje.

„Žinomas Amerikos lietuvis Juozas Balčiūnas“ – turi būti Juozas Bachunas.

Apie tolimesnius straipsnio netikslumus neturime patikrinimui reikiamų faktų.

Kas domisi „Santaros“ veikla nuo pat įsteigimo 1954 metais, gali pasiskaityti 1979 metų „Santaros-Šviesos“ 160 puslapių leidinį. Jame Vytautas Kavolis, Julius Šmulskštys, Zenonas Rekašius, Leonas Sabaliūnas ir Saulius Šimoliūnas išvardinti kaip steigiamojo laikotarpio pagrindiniai veikėjai.

Marija Paškevičienė ir Henrieta Vepštienė